

Nagy Péter: A Rima vonzásában. Az ózdi helyi és gyári társadalom a késő dualizmustól az államosításig.

Napvilág Kiadó, Budapest, 2016. 384 oldal.

A szép kivitelű, kemény kötésű kiadvány borítójáról magabiztos, kalapot viselő munkások néznek velünk farkasszemet, akik a vakító kék ég alatt állnak egy emelőszerkezet társaságában, amely a semmiből nyúlik a fejük fölé. A borító grafikailag előrevetíti a kötet hangulatát – az idő homályába veszett, de valamikor hegyeket megmozgató hatalmas vállalatóriás és a hozzá tartozó munkások képét. A huszonkilenc éves Nagy Péter már csak koránál fogva is a történetírók azon generációjához tartozik, amelynek gondolkodásmódját már nem befolyásolja a munkásságról szóló szakirodalmat évtizedekig uraló politikai ideológia, ezért friss és fiatalos látásmóddal fordul a nagyipari munkásság története felé.

Az ország hajdani egyik legnagyobb kapitalista nagyvállalata, a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. (azaz a Rima) ózdi munkásairól szóló könyv nem csupán érdekes hely- és társadalomtörténeti munka, hanem izgalmas vállalkozás is, hiszen Nagy Péter többek között azt fejti ki benne, hogy a Rimához kötődő ózdi munkástársadalom – mint a nagyipari munkások általában – sem vagyoniilag, sem kulturálisan, sem gondolkodásmódjában nem sorolható egységes „osztályba”. „A munkásságot nem a közöttük lévő egységes öntudat, az érdekazonosság, vagy éppen az uralkodó osztály ellen folytatott osztályharc határozta meg, hanem sokkal inkább az általuk végzett vagy közvetlenül irányí-

tott fizikai munka, tehát a munkáslét élménye” (25).

A szerző azt javasolja, ahelyett, hogy Ózd társadalmát megpróbálnánk a marxi értelemben vett osztályokba erőltetve kategorizálni, inkább a munkásság egyes rétegeit érdemes megkülönböztetnünk egymástól, amihez a felső és az alsó munkásság elnevezéseket tartja a legmegfelelőbbnek.

Az ózdi munkásság mint téma ugyan többször került már a kutatók homlokterébe, történeti monográfia azonban nem született még róla. Dobosy László és Vass Tibor számos könyvet, tanulmányt írt az ózdi vasgyárról és annak társadalmáról, amelyek információtartalmukat tekintve nem megkerülhetők (Dobosy munkáinak hatalmas a forrásbázisa, Vass írásai pedig technikatörténeti vonatkozásban fontosak). Ózdról mint településről szintén születtek tanulmányok, helytörténeti részmonográfiák, azonban ezek, leginkább ideológiai elfogultságuk miatt, kevésbé használhatóak. Nagy Péter könyve tehát kétségkívül hiánypótlónak tekinthető. A levéltári forrásokat és az oral history módszerét is felhasználó kötet átfogó képet ad az államosítás előtti acélgyári munkások életmódjáról és életszínvonaláról.

A könyv a figyelemfelkeltő felütést követően hét részre tagolódik, melyek végén a szerző alapos összegzésben foglalja össze az elért eredményeket. A vizsgálat makro nézőpontból indul:

a Rima és az ózdi vasgyár szerepének és helyének a magyar ipar- és gazdaságtörténetben való meghatározása után a figyelem Ózd helyi társadalma felé fordul, egyre kisebb egységekre fókuszálva. Előbb a vasgyári kolónia ózdi szerepét vizsgálja, majd még tovább nagytítja a képet, és a gyári társadalom szerkezetébe enged betekintést. A történész nagytítójának legkisebb vizsgált egysége maga az ember, az életét elmesélő interjúalany. Nagy Péter kutatásai során ötvenöt interjút készített, ami önmagában is elismerésre méltó. Az interjúkat részben elemzésben, részben a levéltári vagy sajtóforrások kiegészítéseként használta. A nyolcvanas-kilencvenes éveikben járó interjúalanyokon keresztül megismerhetjük a „gyáriak” jövedelemforrásait, munkahelyi hierarchiáját, szórakozási, öltözködési és táplálkozási szokásait. Nagy Péter – klasszikus interdiszciplináris kutatást végezve – teljes életsorsokat vizsgált és elemzett a néprajztudományra jellemző részletességgel. Külön alfejezetben vizsgálta például a munkahelyi étkezést és a hozzá fűződő szokásokat, s ezzel valószínűleg az utolsó lehetőséget ragadta meg az ózdi munkások ilyen irányú szokásainak rögzítésére. A szerző által készített interjúk ezért is különösen nagy jelentőségűek, hiszen számos olyan adatot és történetet örökítenek meg az utolsó pillanatban, amelyek egyébként végleg elvesztek volna a társadalomkutatás számára.

Az interjúk mellett a szerző jelentős levéltári forrásfeltáró munkát is végzett (a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának, illetve Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárának a Rimamurány–Salgótarjáni

Vasmű Rt. ózdi telephelyére vonatkozó anyagait tekintette át), nagy mennyiségű sajtó- és statisztikai szakanyagot is megvizsgált, így elmondható, hogy a nemzetközi és hazai szakirodalom tanulmányozása mellett az elérhető források figyelemre méltóan széles körét dolgozta fel. Az írott források mellett jelentős mennyiségű képi anyagot is használt, amelyek túlnyomó többségét fényképek tették ki. A rendelkezésre álló gazdag képanyag elemzését gondosan elvégezte, szép példát adva ezzel a fényképek társadalomtörténeti forrásként történő felhasználására. Leginkább az épített környezet, a lakberendezés és a viselet tekintetében fordult a kulturális antropológia és a néprajz módszereként ismert fényképelemzés felé, a lehető legrészletesebb leírást adva ezzel az eltűnőben lévő ózdi gyári társadalom különböző csoportjainak életmódjáról, valamint öltözködés- és viseletkultúrájáról. A gazdag képanyagot az Ózdi Muzeális Gyűjtemény archívumában, illetve jelentős részben magán-személyek gyűjteményeiben kutatta fel.

A Rima magas színvonalú jóléti és kulturális intézményrendszert tartott fenn, többek között hamar kiépülő és széles körű társadalombiztosítással, korszerű egészségügyi ellátással, művelődési és szórakoztató intézményekkel, kedvezményes vásárlási lehetőségekkel a gyári élelmezési boltokban. A társadalmi rétegződés jól kitapintható az egyes csoportok fogyasztási szokásai, táplálkozási, öltözködési és lakberendezési jellemzői alapján. A szociális helyzet kérdéseinek elemzésére a szerző elsősorban vállalati (olykor propaganda-) kiadványokat, igazgatósági iratokat, statisztikákat, kimutatásokat,

jelentéseket, alapszabályokat és különböző újságcikkeket használt fel. Ahol nem állt rendelkezésére elegendő írott forrás, ott az interjúk felé fordult. Nagy Péter érezhetően törekedett arra, hogy interjúit és írott forrásait egyaránt kellő forráskritikával használja fel. Vizsgálatai során arra a megállapításra jutott, hogy a vállalatvezetés munkaerő-politikájában – racionális szempontokat szem előtt tartva – a szaktudással rendelkező dolgozóit becsülte meg leginkább, őket még a gazdasági válságok idején is igyekezett megtartani. Velük ellentétben a környező falvakból, majd később az Alföldről bevándorolt egykori szegényparaszt „alsó munkásokat” elsőként bocsátotta el a gazdasági megingások idején. A bérkategóriák vizsgálata megerősíti a gyári társadalom fentebb vázolt struktúráját. A felső munkássághoz sorolt szakmunkások megbecsültségét magasabb jövedelmük is mutatta, az úgynevezett tűzi munkások magasabb bért kaptak, mint a „klasszikus” szakmunkások. A felső és az alsó munkásság bére lépcsőzetesen emelkedett, tőlük azonban messze elmaradt az időszakosan foglalkoztatott dolgozók bére.

A társadalmi csoportok lakóhelyük szerint is elkülönültek egymástól. A tisztviselők és a felső munkásság zöme a Rima által épített, a korszak színvonalán jó minőségűnek számító, többnyire téglafalú házakból álló, kövezett utcájú munkáskolóniákon élt, és részben itt laktak a főüzemekben dolgozó alsó munkások is. Minimális lakbért fizettek, a villanyáramot ingyen kapták, és számos természetbeni juttatásban – például szén- és tüzelőkvóta – részesülhettek, ami szintén jól mutatta

a munkásságon belüli különbségeket, egyenlőtlenségeket. Az alsó munkásság zöme Ózd falusias részén és a környékbeli községekben élt, de a hagyományos szakmai oklevéllel rendelkező felső munkásság egy része is közülük került ki. A csoportok közötti különbség kulturális szervezeteik alapján is jól látható. A tisztviselők a Tiszti Kaszinóba, a felső munkásság az Olvasó Egyletbe járt, az alsó munkásság nagy része azonban kívül esett a vállalati szórakozás lehetőségein.

Nagy Péter a magas színvonalú vállalati szociálpolitika hatásával magyarázza – az I. világháború utáni évek kivételével – a nagyon gyenge munkás érdekvédelmet Ózdon. A szerveződni képes felső munkásság úgy gondolta, hogy életmódja elfogadható, sőt, a város más üzemeihez képest magasabb szinten áll, így nem érezte szükségét annak, hogy sztrájkokkal és szervezkedésekkel követelje ki munka- és életkörülményei javítását munkaadójával szemben. Az alsó munkásság zöme földműveléssel egészítette ki a keresetét, így szintén nem volt annyira rászorulva az érdekvédelemre. Az Ózdon csak átmenetileg tartózkodó és legszegényebb időszakos munkásság pedig sem számát, sem erejét tekintve nem volt arra képes, hogy egységbe rendeződjön. A szerző a felvázolt jelentős különbségekkel indokolja megállapítását, miszerint az ózdi vasgyári munkások között nem beszélhetünk marxi értelemben vett egységes „osztálytudatról”.

A gyár tisztviselői és munkásai erősen kötődtek vállalatukhoz, a gyárban végzett munkának is elsőrendű fontossága volt életükben. Munkatevékenységüket még szabadidejükben sem tudták

figyelmén kívül hagyni. Szabó Zoltán *Cifra nyomorúság* című szociográfiájában az alábbiakban foglalta össze a Rimához tartozás élményét: „A »rimai ember« külön fogalom Salgótarjánban is, Ózd körül is. Közhasználatú értelme szerint ez a szó jó munkást, a többiekénél lényegesen jobb bért takar. Ezen felül e »rimai emberek« a Rimamurányinál nemcsak munkát vállaltak, hanem: hozzátartoznak a Rimához. [...] Köztük vannak azok a munkásdinasztiák, melyekben a Rimához való tartozás ugyanúgy öröklődik, ahogyan a kék szem, vagy a zömök testalkat. [...] E rimai munkásság elzárkózott kaszt, mely városival vagy nemrimaival nem is igen érintkezik.”¹

Természetesen más volt a kolóniai és más a falusi lakosság mentalitása. A telepeket – jogosan – a gyár saját tulajdonának tekintette, sőt, a munkásrendszabályokban a megkívánt viselkedést is előírta. A falusiak szemlélete sokkal inkább volt paraszti, mint polgári, habár az ipar Ózdon is maga után vonta a polgárosodást. A bejáró

munkásságra jellemző volt, hogy sokkal inkább ragaszkodott a földhöz, mint az ipari tevékenységhez, s ez még a megbecsült szakmunkásokra is igaz volt. A vallás is fontos szerepet töltött be a gyári társadalom mindennapjaiban. A vallásos életet a vállalatvezetés is támogatta, sőt elvárta.

Az ózdi acélgyárhoz (akárcsak a Rima borsodnádasdi és salgótarjáni gyáraihoz) generációk kötődtek, úgynevezett munkásdinasztiák alakultak ki a vállalat kolóniáin. A Rimához, lokális szinten pedig magához a gyárhoz tartozás tudata az identitásuk részévé vált.

A hazai történetírásnak még mindig sok tartozást kell ledolgoznia az eltűnőben lévő nagyipari munkásság kutatása terén, s Nagy Péter könyve remek fogaskerék e lassan mozduló gépezetben. A kötetben található interjúrészletek olvasmányossá és a szélesebb közönség számára is könnyen befogadhatóvá teszik a történet- és a néprajztudomány számára is fontos monográfiát.

Várkonyi-Nickel Réka

¹ Szabó Zoltán [é. n.]: *Cifra nyomorúság*. Cserépfalvi, Budapest, 240–241.